

המלחמה בסוריה – מאבק ההישרדות של בשאר אל-אסד – בואו של הנס?

אייל זיסר

הישגי המורדים בסוריה מאז קיץ 2014 עוררו למעשה מחדש את התהיות באשר ליכולתו של בשאר אל-אסד לשרוד על כסאו, והביאו רבים להערכה כי רק נס יכול להושיעו. נס כזה התחולל בספטמבר 2015 כאשר נחתו כוחות רוסיים על אדמת סוריה, ולצידם גם אנשי 'משמרות המהפכה' של איראן, במטרה להציל את משטרו של בשאר. הגעתם באה על רקע דיווחים על שינוי בעמדתן של טורקיה וערב הסעודית ואף ארצות הברית – בשאלה הסורית. אבל למלחמה בסוריה דינמיקה משלה, והמעורבות הרוסית-איראנית, שעודנה מוגבלת מאוד, עלולה להתברר כמתכון להתמשכות הלחימה במדינה, גם אם תוך הישג מוגבל של שימור שלטונו של בשאר בחסות רוסית ואיראנית בכרבע משטחה של סוריה – מצב המקבע את חלוקתה של סוריה בינו לבין מתנגדיו.

מילות מפתח: סוריה, בשאר אל-אסד, רוסיה, איראן, ארגון 'המדינה האסלאמית'

מבוא

בקיץ 2014 החלה להסתמן תפנית במהלכה של מלחמת האזרחים המשתוללת בסוריה. הישגי המורדים בקרבות נגד המשטר היטו את הכף לצידם, ועוררו ספקות באשר ליכולתו של בשאר אל-אסד להוסיף ולהבטיח את שלטונו אפילו בלבה של המדינה הסורית – רצועה צרה הנמתחת מן הבירה דמשק אל העיר חלב ואל אזור החוף העלווי בצפון, ואולי אף אל העיר דרעא והר הדרוזים שבדרום. שינוי המגמה במלחמה בסוריה היה תוצאה של דימום בלתי-פוסק בשורות המשטר הסורי, ושחיקה מתמשכת במשאבי כוח האדם העומדים לרשותו. צבאו של בשאר אל-אסד הפגין מורל נמוך, תשישות ועייפות, ונזקק יותר ויותר לבני

פרופ' אייל זיסר הוא דיקן הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת תל אביב.

העדה העלווית – עדתו של הנשיא הסורי – שגותרו נכונים ללחום ולהיהרג למענו, וללוחמי חזבאללה שנשלחו מלבנון השכנה כדי לסייע לו. המורדים, לעומת זאת, התגלו כחדורי מוטיבציה ונחישות וכבעלי כושר שרידות והתמדה. הם הצליחו לאחד שורות, ובמקום מאות קבוצות מורדים שפעלו ברחבי סוריה ולחמו במשטר אך לעתים אף זו בזו, פועלות כיום במדינה קבוצות בודדות – כולן אגב בעלות גוון אסלאמי רדיקלי. לעזרת המורדים התגייסו גם טורקיה, קטר וערב הסעודית, שגמרו אומר למוטט את משטרו של בשאר אל-אסד ומפגינות נחישות שאינה נופלת מזו שמגלות בעלות בריתו של בשאר – איראן, חזבאללה ורוסיה.

אבל בסופו של דבר הפגין המשטר הסורי יכולת שרידות מעוררת השתאות. הוא לא קרס למרות המהומות שספג, ואף הצליח לשמר את לכידותם של מערכות הממשל האזרחי, כוחות הצבא ומנגנוני הביטחון, וכן את התמיכה שממנה נהנה בקרב מגזרים שונים של האוכלוסייה הסורית. חשוב עוד יותר, המשטר שולט עדיין באותם חלקים החיוניים לכאורה לקיומה של ישות מדינית סורית מתפקדת – הבירה דמשק, הערים הגדולות (חלב, חומס וחמה), אזור הגבול הסורי-לבנוני ואזור החוף. יתרה מכך – לכל מי שסבר כי רק נס ישיע את בשאר התברר שוב כי במזרח התיכון ניסים הם עניין שיש להביאו בחשבון בהערכות ובתחזיות המומחים. סנוניות ראשונות המבשרות נס כזה נראו באופק עוד ביולי 2015, כשדווח על מגעים חשאיים בין ערב הסעודית לבין איראן ורוסיה במטרה לגבש עסקה אזורית, שתבטיח את המשך שלטונו של בשאר בסוריה. שינוי דומה ביחס לשאלה הסורית החל מסתמן גם בעמדותיהן של ארצות הברית וטורקיה נוכח צילו המאיים של דאע"ש. אבל כל זה היה כאין וכאפס לנוכח החלטתן של רוסיה ואיראן בספטמבר 2015 לשגר כוחות צבא לסוריה בהיקף שיש בו כדי להבטיח את המשך קיומו של המשטר הסורי, גם מבלי להביא את המלחמה הניטשת בסוריה להכרעה או לסיום.¹

המהפכה הסורית – מן האביב של דמשק לקיץ של דאע"ש

במארס 2011 אחזו להבות האש של 'האביב הערבי' גם בסוריה. מחאת איכרים מוגבלת ומקומית שבבסיסה מצוקה חברתית וכלכלית הפכה להתקוממות עממית רחבת היקף נגד משטרו של בשאר אל-אסד, ובערבו של יום – גם למלחמת אזרחים ואחים עקובה מדם ונטולת הכרעה. בחלוף הימים, השבועות והחודשים לבש המאבק בסוריה צביון עדתי, וגרוע מכך – גם צביון דתי שעניינו מלחמת קודש – של קבוצות אסלאמיות מתוך סוריה ושל מתנדבים שנהרו למדינה זו מכל רחבי העולם הערבי והמוסלמי – נגד שלטון הכפירה העלווי השולט בדמשק ומהווה בעל ברית של המחנה השיעי במזרח התיכון – איראן וארגון חזבאללה.²

בתהליך שקיעתה של סוריה אלי מלחמת אזרחים, שהובילה לקריסתה של המדינה ולהתפרקותה של החברה הסורית למרכיביה הבסיסיים, ניתן להצביע על שלושה שלבים מרכזיים עד הקיץ האחרון:

השלב הראשון – "האביב של דמשק" – מארס 2011 עד מארס 2013 – שלב זה שהתרחש בשנתיים הראשונות למהפכה התאפיין במגמה איטית ומודרגת של אובדן מתמשך של נכסים של המשטר – משאבי כוח אדם ומרחבים טריטוריאליים, בעיקר באזורי הכפר והפריפריה. למרות המהלומות שספג ולמרות הדם שאיבד הוסיף המשטר הסורי לעמוד על שתי רגליו, ובכל זאת, נוכח המפולת במעמדו של המשטר נתפסה נפילתו כבלתי־נמנעת, ואפילו כעניין של ימים או שבועות.

השלב השני – "האביב של בשאר" – מאי 2013 עד יוני 2014 – שלב זה עמד בסימן של שיפור, לכל הפחות זמני, במצבו של המשטר הסורי, עד כדי יצירת הרושם כי טובים סיכוייו של בשאר אל-אסד לשרוד מן המלחמה ולהיות על כיסאו בארמונו בדמשק. להתאוששות זו במעמדו של המשטר הסורי תרמה התגייסותו של ארגון חזבאללה לצידו של בשאר אל-אסד, במצוותה של טהראן. הישגיו של המשטר קיבלו משנה־תוקף נוכח כישלונם של המורדים ללכד שורות ולהצמיח מקרבם הנהגה צבאית ומדינית מוסכמת, שתוביל אותם להכרעה בשדה הקרב. תהליך של רדיקליזציה אסלאמית שעבר על מחנה המורדים נראה היה אף הוא כמשחק לידי של בשאר, שכן רבים בתוככי סוריה ומחוץ לה ביקשו עתה לראות בבשאר משום אלטרנטיבה גרועה פחות מזו שהציעו קבוצות רדיקליות דוגמת ארגון המדינה האסלאמית (דאע"ש), או חזית הסיוע (ג'בהת אל-נוסרה).³

השלב השלישי – הקיץ של דאע"ש ושל ג'בהת אל-נוסרה (החל מיוני 2014) – שלב זה עיקרו הטיית הכף במלחמה המתנהלת בסוריה לצד המורדים החל בקיץ 2014, עם השתלטותו של דאע"ש על חלקים גדולים מצפונה של עיראק ומזרחה של סוריה. במקביל עלה בידי קבוצות מורדים הפועלות במערבה של סוריה, ובראשן, ג'בהת אל-נוסרה, לדחוק את רגליו של המשטר ממרבית מאחזיו בדרום־סוריה (מחוזות דרעא וקונייטרה) ובצפונה (מחוז אדליב).

עלייתם לגדולה של דאע"ש במזרחה של סוריה ושל ג'בהת אל-נוסרה במערבה עמדה בסימן של שלושה תהליכים בעלי משמעות, הקשורים ומזינים זה את זה: התהליך הראשון היה ליכוד שורות בקרב מחנה המורדים. כזכור, פעלו בסוריה לאורך שנותיה הראשונות של המהפכה מאות קבוצות חמושות ללא כל תיאום או הנהגה מרכזית שלחמו במשטר, אך גם זו בזו. מדינות המערב ומדינות ערב כשלו בניסיוןן להקים גופי הנהגה דוגמת המועצה הלאומית (אוגוסט 2011) או הקואליציה הלאומית (נובמבר 2012), ולחלופין, לייצר "גופי מטרייה" צבאיים דוגמת הצבא הסורי החופשי (יולי 2011), או מאוחר יותר – החזית האסלאמית לשחרור סוריה (ספטמבר 2012), או החזית האסלאמית (נובמבר 2013). אלא שבמהלך

השנה האחרונה הלכו קבוצות המורדים הפועלות בסוריה ואיחדו שורות – גם אם תחת מעטפת אסלאמית רדיקלית, שלא הותירה מקום או קיום לקבוצות שאינן מזהות עצמן כאסלאמיות סלפיות. במזרח-סוריה חיסל ארגון דאע"ש את כל יריביו והפך לגורם כוח יחידי הפעיל במרחב זה. זאת, לצד כוחות כורדיים, בעיקר מפלגת האיחוד הדמוקרטי-כורדי (PYD) והזרוע הצבאית שלה, יחידות ההגנה העממית (YPG), שפעלו בעיקר במובלעות הכורדיות בצפון-מזרח המדינה. בחלקיה המערביים של סוריה בלט ארגון ג'בהת אל-נוסרה כגורם כוח מוביל, אך כזה המגלה פרגמטיות ומוכן לשתף פעולה עם קבוצות אסלאמיות סלפיות אחרות, ובראשן צבא האסלאם (ג'יש אל-אסלאם) בהנהגתו של זהראן עאלוש, או תנועת אחראר אל-שאם בהנהגתו של אבו יחיא אל-חמאוי.⁴

שנית, נדבך נוסף בעל משמעות היה התגייסותן של ערב-הסעודית, קטר וטורקיה, ובמידה מסוימת גם ירדן, במאמץ להביא למיטוט משטרו של בשאר אל-אסד. מדינות אלו הגבירו את התיאום ביניהן, הגדילו את הסיוע הכספי והלוגיסטי ואף סייעו לאמן את המורדים, ומעל לכול – אילצו את בעלי-הברית שלהם בתוככי סוריה לשתף פעולה זה עם זה. מדינות אלו בשיתוף ארצות-הברית הקימו גם חדרי מבצעים הפועלים בירדן ובטורקיה ומתאמים את מלחמתן במשטר של חלק ניכר מקבוצות המורדים בדרומה של סוריה ובצפונה, וכן מכניסים בה היגיון ושיטתיות שנעדרו ממנה בעבר. ראוי לציין, עם זאת, כי בניגוד לזירת הלחימה בדרום-סוריה, שבה ניכרו ידה המכוונת והממתנת של ירדן ואולי גם צילה של ישראל, הרי בצפון-סוריה נמנעו הטורקים ממיתונן ומריסון של קבוצות המורדים השונות – דבר המסביר את הבולטות של קבוצות אסלאמיות רדיקליות ובראשן ג'בהת אל-נוסרה באזור זה, הידוע ממילא כאזור בעל מסורת של שמרנות ושל אדיקות דתית.⁵

מול כל אלה ניכרה שחיקה מתמדת בכוחו של המשטר הסורי. אמנם, בני עדות המיעוטים – נוצרים, דרוזים וכמובן עלווים – ולצידם בני המעמד הבינוני והגבוהה הסוני בערים הגדולות, המשיכו לראות בבשאר אלטרנטיבה מועדפת לנוכח עליית כוחן של הקבוצות האסלאמיות הרדיקליות בקרב מחנה המורדים. אולם ככלל, חסרו מרביתם נכונות או רצון להילחם בעבורו בשדה הקרב. לראיה, שיעור העריקים והמשתמטים הרקיע שחקים וחייב את המשטר הסורי לצאת במבצעים מיוחדים לאיתורם ולמעצרם. הדבר אילץ את משטרו של בשאר להישען על בני עדתו, בין אם המשרתים בצבא ובין אם מתנדבים בשכר למיליציות שהקים, דוגמת הכוחות להגנת המולדת (קואת אל-דפאע אל-וטני), ובנוסף שילב המשטר בלחימה גם את לוחמי חזבאללה ואפילו מתנדבים שיעים עיראקים או אפגנים. אלא שהמערכה בסוריה הייתה ועודנה צבר של קרבות מוגבלים ובעלי משמעות טקטית, המתנהלים במאות מוקדי לחימה ועימות בכל רחבי המדינה, ובהם נוטלים חלק כמה מאות

לוחמים מכל צד. מכיוון שכך, התקשה המשטר יותר ויותר לרכז מול המורדים כוח שיוכל להכריע אותם בכל אחד ממוקדי לחימה אלה.⁶

חזיתות הלחימה

החל מקיץ 2014 ואילך מצא עצמו המשטר הסורי ניצב נוכח שתי חזיתות לחימה עיקריות:

החזית המזרחית. בקיץ 2014 הגיח דאע"ש ממעמקי המדבר והשתלט על מרחבים ניכרים בצפונה של עיראק ובמזרחה של סוריה. מאז פעל דאע"ש לבסס את שלטונו באזור הג'זירה (מזרח-סוריה, מחוזות דיר אל-זור, חסכה ואל-רקה), תוך שהוא פועל לחסל את המובלעות שעוד נותרו בידי השלטון במזרח המדינה, דוגמת הערים טבקה ואבו כמאל (עליהן השתלט עוד בקיץ 2014), וכן הערים חסכה ודיר אל-זור שהפכו יעד קבוע למתקפותיו, אף אם לעת עתה הוא כשל במאמציו לכבוש אותן. במקביל ניסה הארגון לדחוק את רגליהם של הכורדים מן המובלעות שבהן החזיקו בצפון המדינה, דוגמת קובאני (עין אל-ערב), אך נבלם על ידי לוחמים כורדים, אנשי יחידות ההגנה העממית שנסתייעו ככל הנראה בידי ארצות-הברית.⁷ במרכז של סוריה עלה בידי לוחמי הארגון לכבוש במאי 2015 את העיר תדמור, המהווה שער כניסה מהמדבר המזרחי למרכז של סוריה, בואכה חומס (מרחק של 155 קילומטרים) ודמשק (מרחק של 210 קילומטרים). לבסוף הצליחו לוחמי דאע"ש להיאחז בראשית אפריל 2015 בכמה מפרבריה של דמשק, ולהתקדם במהלך החודשים מאי-יוני 2015 עד מרגלותיו המזרחיים של הר הדרוזים (הכפרים ביר קסב ואל-קסר).⁸

החזית הדרומית והצפונית. ג'בהת אל-נוסרה ושותפיו השתלטו במהלך החודשים האחרונים של שנת 2014 על מרבית דרומה של סוריה – אזורי הכפר של מחוזות דרעא וקונייטרה, וכן המרחב הכפרי של דמשק (ריף דמשק). המורדים סגרו על הערים דרעא וקונייטרה, ובנוסף השתלטו על מרבית שטחה של רמת הגולן הסורית. בצפון עלה בידי המורדים להשתלט על מרבית השטח הצפון-מערבי של סוריה, ובראש ובראשונה מחוז אדליב. המורדים כבשו במהלך החודשים מארס-אפריל 2015 את בירת המחוז אדליב, ולאחריה גם את הערים ג'יסר אל-שע'ור ואריחא, החולשות על הדרכים המקשרות בין חלב ואדליב לדרומה של סוריה ולאזור החוף. הישגיהם אלה העניקו להם מרחב בטוח לאורך הגבול עם טורקיה ואפשרו להם להגביר את הלחץ על חלב, ובנוסף העניקו להם עמדת זינוק לעבר החוף הסורי.⁹ המשטר הסורי מצידו הזעיק לעזרתו באביב 2015 את לוחמי חזבאללה, במטרה להבטיח ולחזק את שליטתו באזור הגבול הסורי-לבנוני (רכס הרי קלמון), במבואותיה המערביים של דמשק (אל-ע'וטה אל-ע'רביה) ובמרכז העיירה זבדאני, שדרכם עוברות הדרכים מדמשק צפונה (לעבר חומס וחקמה) ומערבה (לעבר ביירות). מדובר

באזורים בעלי משמעות מורלית וחשיבות להבטחת צינור החמצן החיוני למשטר הסורי ולחזבאללה כאחד, ובכל זאת, זהו מרחב ששטחו 800 קילומטרים רבועים, לעומת 185,000 קילומטרים רבועים – שטחה של סוריה כולה.¹⁰

המשטר מחזיק מעמד

למרות המהלומות שספג המשטר, הוא נותר ניצב על שתי רגליו. מערכות הממשל ומוסדות המדינה הוסיפו לתפקד, גם אם באופן חלקי, בשטחים שבשליטתו ואף מעבר להם, ולספק שירותי חברה, רווחה וכלכלה (חינוך, בריאות, אספקת מזון, חשמל ומים ועוד), והקפיד גם לשלם את משכורות עובדי המדינה גם באזורים שבשליטת המורדים. המשטר גם הוסיף לשמור על לכידותו – לכידות הצמרת השלטונית והביטחונית, מנגנוני הממשל והמפלגה ויחידות הצבא וכוחות הביטחון. אף האוכלוסייה הסוניית בערים הגדולות, בנוסף לבני עדות המיעוטים, הוסיפה לדבוק במשטר, ולכל הפחות נמנעה מהתרסה נגדו.

ובכל זאת, דיווחים מסוריה לימדו על חששות הולכים וגוברים בקרב חברי אותה קואליציה של כוחות חברתיים העומדת בבסיסו של המשטר בדמשק, בכל האמור בגורלו – וממילא בגורלם שלהם. כך למשל פרצה שוב ושוב מעל פני השטח מחאה חבויה בקרב בני העדה העלווית, בשל המחיר המאמיר שנאלצו לשלם בעבור הישרדותו של בשאר בשלטון, עד כדי התעוררות איום על מעמדם ואף על קיומם במרחב הסורי לעתיד לבוא. מחאה זו מצאה, למשל, את ביטויה ברשתות החברתיות בקיץ 2014, לאחר שבמרשתת פורסמו סרטונים שבהם נראו מאות חיילים סורים, רבים מהם עלווים, שנפלו לידי לוחמי דאע"ש בקרבות על שדה התעופה בטבקה, כשהם מובלים עירומים אל מותם.¹¹

אף בקרב בני העדה הדרוזית ניכר חשש לנוכח הישגיהם של המורדים, ובמיוחד לאחר שעלה בידי אלה להשתלט על מרבית דרומה של סוריה, בואכה הר הדרוזים שהוקף עתה משני צדדיו – ממזרח בידי לוחמי דאע"ש וממערב בידי לוחמי ג'בהת אל-נוסרה. הדרוזים לא הסתירו, אפוא, את חששם פן המשטר הסורי לא יוכל להוסיף ולהגן עליהם, וכי הוא עלול לנטוש את מאחזיו בהר הדרוזים כדי להתמקד בהגנה על הבירה דמשק. בשל כך החלו הדרוזים לתור אחר מקורות סיוע חלופי לעתיד לבוא, דוגמת ירדן או אפילו ישראל.¹² אין פלא גם כי צעירים דרוזים – לטענת השלטונות בדמשק הגיע מספרם ל-37,000 – נמנעו מגיוס למיליציות שהקים המשטר ומלחימה בשורותיהן מחוץ להר הדרוזים, ובמקביל דווח על התארגנויות מקומיות של מיליציות דרוזיות במטרה להיערך להגן בעצמן על הר הדרוזים. מנהיגה של אחת מהתארגנויות אלו, 'ריג'אל אל-כראמה' (אנשי הכבוד), שיח' וחיד פהד אל-בלעוס, שנודע כמי שהטיף להתנתקות של בני העדה מזיקתם ההדוקה,

לטעמו, למשטר הסורי, נרצח בספטמבר 2015 בעיר סוידא, ותומכיו האשימו את המשטר הסורי באחריות למותו.¹³

הרוסים והאיראנים באים

תהליכי העומק במדינה ובחברה הסורית עוררו, אפוא, ספק באשר ליכולתו של בשאר לשרוד על כסאו לטווח הארוך, והביאו רבים להערכה כי רק נס יכול להושיעו, דוגמת קריסת החזית המאוחדת שמפגינות קבוצות המורדים החמושות, התגייסות אמריקאית למען בשאר או הפסקת הסיוע הטורקי, הסעודי והקטרי למורדים. אלא שניצניה של תפנית או של נס החלו נגלים באופק. בספטמבר 2015 נחתו על אדמת סוריה טייסות קרב ואף לוחמים רוסים, ולצידם גם אנשי 'משמרות המהפכה' של איראן שנשלחו – אפשר שעל בסיס הבנה או הסכם איראני-רוסי – להושיע סיוע למשטרו של בשאר אל-אסד, ואף להבטיח את הישרדותו בשלטון בסוריה.¹⁴ היקפם של הכוחות האיראניים והרוסיים שנשלחו לסוריה אינו מספיק בשלב זה כדי להחזיר לבשאר את השליטה על מרבית שטחה של מדינתו, ובעיקר על האזורים המזרחיים המצויים בידי דאע"ש. אבל די בכוחם לשמר בידי בשאר את השליטה בחוף הסורי, שבו מצויה ממילא אוכלוסייה עלווית גדולה אשר נאמנותה למשטר מובטחת בכל מצב ובכל מחיר.

יש בכך משום הכרה רוסית ואיראנית במציאות שלפיה המדינה הסורית כפי שהכרנו לאורך שנים חדלה להתקיים, וכי על חורבותיה קמו מדינת דאע"ש במזרח, מובלעות כורדיות ולצידן מובלעות של מורדים בצפונה ובדרומה של סוריה, ולבסוף – גרעין קשה של מדינת בשאר או "סוריה קטנה", המצוי תחת השפעה רוסית-איראנית ותלוי במידה רבה בחסדיהן של שתי המדינות הללו.

היקפם של הכוחות

האיראניים והרוסיים

שנשלחו לסוריה אינו

מספיק בשלב זה כדי

להחזיר לבשאר את

השליטה על מרבית

שטחה של מדינתו. אבל די

בכוחם לשמר בידי בשאר

את השליטה בחוף הסורי

אכן, דומה כי בכל האמור באיראן נוהגים אנשי 'משמרות המהפכה' בסוריה כאילו הם כבר בעלי הבית. ברמת גולן הם פועלים, כפי שמדווחים מקורות ישראליים, להקים לעצמם בסיס פעולה נגד ישראל, ואף אינם נרתעים מחימום הגבול באמצעות חוליות מקומיות שאותם מפעילים קצינים איראנים, לא פעם בניגוד לרצון או לאינטרסים של המשטר הסורי עצמו. ואילו בחזיתות זבדאני ואידלב מנהלים האיראנים משאומתן עם ג'בהת אל-נוסרה, במטרה לחלק שורה של כפרים שיעיים מלחץ 'חזית הסיוע' במחוז אדליב, תמורת הפחתת הלחץ של לוחמי חזבאללה בזבדאני.

כל זאת – כאילו המשטר הסורי כבר אינו קיים.¹⁵

מעורבותן של רוסיה ואיראן בסוריה באה על רקע דיווחים עיקשים על מגעים שמקיים המשטר הסורי עם כמה מיריביו המושבעים בזירה האזורית, העומדים מאחורי קבוצות המורדים במדינה. כך למשל דווח כי הגנרל עלי ממלוק, המופקד על מנגנוני הביטחון בסוריה, ביקר במצרים, וקודם לכן ביקר גם בערב הסעודית. ביקורו זה בממלכה הסעודית היה חלק ממאמץ איראני-רוסי להביא לפיוס בין סוריה לבין ערב הסעודית.¹⁶ מאמץ זה קיבל רוח גבית מההתפתחויות בזירה האזורית בחודשים האחרונים: החל במותו של המלך הסעודי עבדאללה בינואר 2015 ועלייתו לשלטון של אחיו, המלך סלמאן, שהחליף כאחד מצעדיו הראשונים בשלטון את הצמרת המדינית והביטחונית שהופקדה, בין היתר, על מעורבותה של ערב הסעודית במלחמה בסוריה; הבחירות לפרלמנט הטורקי ביוני 2015 שכרסמו בכוחו של הנשיא רג'פ טאיפ ארדואן, המהווה את הכוח המניע מאחורי המעורבות הטורקית בסוריה; לבסוף, הסכם הגרעין בין איראן לבין חמש המעצמות וגרמניה ביולי 2015, שהביא לפתיחתו של דף חדש ביחסי טהראן וושינגטון.

סיכום

בתום חמש שנות מלחמה בסוריה המשטר הסורי, משטרו של בשאר אל-אסד, עודנו ניצב על שתי רגליו, ונשען על מנגנונים רבי-עוצמה: מוסדות הממשל, כוחות הצבא ומנגנוני הביטחון שלא קרסו עדיין, למרות המהלומות שספגו. בכל זאת, בשאר מוצא עצמו כשגבו אל הקיר ונוכח דימום בלתי-פוסק ודלדול מתמשך במשאביו של המשטר שבראשו הוא עומד. איראן, חזבאללה ורוסיה מעניקות לו אמנם סיוע כספי, נשק ותחמושת ואף נפט ומוצריו, אבל אפילו הכוחות שהן החלו לשלוח כדי לסייע לו אינם נותנים מענה למשאב שלו הוא זקוק באמת – כוח אדם לצבאו ולמיליציות שלו.

ההקצנה עד כדי טירוף דתי בשורות המורדים סייעה בתחילה למשטר הסורי, והפכה את בשאר בעבור רבים במערב לאלטרנטיבה יחידה לקיצונים האסלאמים, כפי שהתבטא ראש הסי. איי. ג'ון ברנן, שהזהיר במארס 2015, כי נפילת בשאר עלולה לפתוח את שעריה של דמשק בפני דאע"ש.¹⁷ אבל הרדיקליות האסלאמית התבררה בסופו של יום כדבק מלכד וכוח מניע, המשחק דווקא לטובת קבוצות המורדים ומצליח לגבשם – דבר שסיסמאות של

תהליכי העומק במדינה ובחברה הסורית עוררו ספק באשר ליכולתו של בשאר לשרוד לאורך זמן, ורבים העריכו כי רק נס יכול להושיעו. נס כזה עומד להתחולל עקב שינוי בעמדתם של חלק מן השחקנים האזוריים ואף הבינלאומיים ביחס לשאלה הסורית

לאומיות או פטריוטיות סורית לא הצליחו לעשות מאז פרצה המהפכה. אכן, תהליכי העומק במדינה ובחברה הסורית עוררו ספק באשר ליכולתו של בשאר לשרוד על כסאו לאורך זמן, ורבים העריכו כי רק נס יכול להושיעו. אך נס

כזה עומד להתחולל, כנראה, עקב שינוי בעמדתם של חלק מן השחקנים האזוריים ואף הבינלאומיים ביחס לשאלה הסורית.

איראן ורוסיה צעדו צעד משמעותי נוסף קדימה כשהחלו לשלוח כוחות צבא ללחום לצידו של בשאר, ואילו ארצות-הברית, מדינות האיחוד האירופי ואפילו טורקיה וערב-הסעודית בוחנות מחדש את עמדותיהן ביחס להמשך שלטונו של בשאר אל-אסד בדמשק. בסופו של דבר, כלל השחקנים בזירה הסורית, ובמיוחד האמריקאים והאירופים, הגיעו למסקנה כי יש לעשות מאמץ עילאי לשמר את מוסדותיה של המדינה הסורית ולמנוע את חזרתו של התרחיש העיראקי, שבו הרס המדינה ומוסדותיה ובעיקר צבאה הוא זה שיצר, לדעתם, את החלל שאליו פרץ ארגון 'המדינה האסלאמית'. לכך מחויבות גם טהראן ומוסקבה, המועדות לסכנה של שקיעה בבוץ הסורי ובמלחמה חסרת תוחלת ומעוטת הישגים.

הנה אפוא האתגר – האם ניתן לרבע את המעגל הסורי ולהגיע לפתרון מוסכם של המשבר – לכל הפחות על רוסיה ועל ארצות-הברית, ועל חלק ממדינות האזור – או שמא נידונה סוריה להמשך המלחמה והקרבות? אם אכן תימשך המלחמה, עשויה המעורבות הרוסית-איראנית להתברר כמתכון להתמשכות הקרבות ולהעמקת הטרגדיה האנושית המתחוללת בסוריה, תמורת הישג מוגבל של שימור שלטונו של בשאר בכרבע משטחה של סוריה – מצב המקבע את חלוקתה של המדינה הסורית הלכה למעשה.

הערות

- 1 גילי כהן, "מקור ביטחוני: מאות לוחמים איראנים הוצבו בסוריה כדי לסייע לאסד", **הארץ**, 10 בספטמבר 2015, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2729025>
- 2 לרקע כללי על אודות המהפכה הסורית ראו: אייל זיסר, **סוריה: מחאה, מהפכה, מלחמת אזרחים** (מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון, 2014).
- 3 אייל זיסר, "סופה של המהפכה הסורית: סוריה – בין הח'ליפות האסלאמית של אבו בכר אל-בגדאדי למשטר הבעת' של בשאר אל-אסד", **עדכן אסטרטגי**, כרך 17, גיליון 3, אוקטובר 2014, עמ' 51–60.
- 4 Alex MacDonald, "Rise of Jaish al-Islam marks a turn in Syria, conflict," 7 May 2015, <http://www.middleeasteye.net/news/jaish-al-islam-piece-918366283#sthash.Nkcd1djldpuf>
- 5 Ben Hubbard, "Warily, Jordan Assists Rebels in Syrian War," *New York Times*, April 10, 2014, http://www.nytimes.com/2014/04/11/world/middleeast/syria.html?_r=0
ראו גם עומר עינב, "הקרב על דרעא: בדרך להפרת שיווי המשקל בסוריה?", **מבט על**, גיליון 693, 3 במאי 2015, <http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=4354&articleid=9404>
- 6 ראו: ג'קי חורי, "אסד מודה: הצבא נסוג בשל מחסור בחיילים", **הארץ**, 24 ביולי 2015, <http://www.haaretz.co.il/news/world/middle-east/.premium-1.2692177>
Farahmand Alipour, "Iranian doc follows Afghan fighters in Syria," *al-Monitor*, May 4, 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/05/iran-syria-afghan-fighters-brigade-civil-war.html#ixzz3gEGZxVmM>

- 7 ראו: עפרה בנג'ו, "לידתה של מדינה כורדית בסוריה", **אל-מוניטור**, 14 בינואר 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/iw/originals/2014/01/israel-syria-kurdish-region-separatists.html#ixzz3gES25WVF>
- 8 ראו "The fall of Tadmur, Ramadi and the Border Crossings Impose ISIS organization as a Main Player," *Khalifa*, May 22, 2015, <http://www.khilafah.com/the-fall-of-tadmur-ramadi-and-the-border-crossings-impose-isis-organization-as-a-main-player>
- 9 Adallah Suleiman Ali, "Idlib in the eye of the storm," *al-Monitor*, March 30, 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2015/03/syria-idlib-jabhatalnusra-is-caliphate.html>
- 10 בסאם מרו, "ברכס אל-קלמון, הדגל הצהוב של חיזבאללה הוא צינור החיים של אסד", **אי פי, פורסם ב-הארץ**, 11 במאי 2015, <http://www.haaretz.co.il/news/world/middle-east/premium-1.2633960>
- 11 Oula Abdulhamid Alrifai, "Not Alright With Syria's Alawites, Growing Resentment Splinters Assad's Power Base," *Foreign Affairs*, December 3, 2014, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2014-12-03/not-alright-syrias-alawites>
- 12 alawites עוד קודם לכן, באפריל 2014, פרצו הפגנות בעיר חומס לאחר שעשרות ילדים נהרגו מפצצה שהתפוצצה באחד מבתי הספר ברובע עכרמה, מרובעיה העליונים של העיר, ראו: "Syria crisis: Homs bomb kills at least 14 in Alawite area," *BBC News*, April 14, 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27079555>
- 12 Patrick J. McDonnell and Nabih Bulos, "Syrian military and Druze allies join forces to fend off terrorists," *LA Times*, June 21, 2015, <http://www.latimes.com/world/middleeast/la-fg-syria-south-20150621-story.html#page=1>
- עמוס הראל, "'ברית הדמים' עם הדרוזים במסלול התנגשות עם אסטרטגיית מינימום-ההתערבות בסוריה", **הארץ**, 17 ביוני 2015, עמ' 5.
- 13 ערוץ הטלוויזיה אל-ג'זירה, "המשטר מואשם ברצח השיח' הדרוזי וחיד אל-בלעוס" (ערבית), 4 בספטמבר 2015, <http://www.aljazeera.net/news/arabic/2015/9/4>
- ראו גם: Aymenn Jawad Al-Tamimi, "The New Druze Militia Factions of Suwayda Province, Syria comment," August 7, 2015, <http://www.joshualandis.com/blog/the-new-druze-militia-factions-of-suwayda-province>
- 14 "Russian troops in Syria could end up helping ISIS, report claims," *The Guardian*, September 25, 2015, <http://www.theguardian.com/world/2015/sep/25/russia-troops-syria-could-helping-isis-report>
- 15 Scott Lucas, "Syria Daily, Sep 21: Rebels, Regime, and Iran Agree to Ceasefires in South and Northwest," *EA Worldwide*, September 21, 2015, <http://eaworldview.com/2015/09/syria-daily-rebels-regime-and-iran-agree-to-ceasefires-in-south-and-northwest/>
- 16 Lord Michael Williams of Baglan, "Syria's Regime Reaches Out Amidst Regional Realignment," *Chatam House*, August 13, 2015, <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/syrias-regime-reaches-out-amidst-regional-realignment>
- 17 ראו אתר וואלה!, "ראש ה-CIA: ארצות הברית חוששת מהתמוטטות שלטון אסד", 14 במארס 2015, <http://news.walla.co.il/item/2837703>